

<http://www.diva-portal.org>

This is a published version of a book published by *Studentlitteratur*.

Citation for the original published book:

Gunnarsson Payne, J. & Öhlander, M. (2017).
Tillämpad kulturteori: lärarhandledning. Lund: Studentlitteratur.

N.B. When citing this work, cite the original published book.

Original published book available at:

<https://www.studentlitteratur.se/#9789144110707/Till%C3%A4mpad+kulturteori/extramaterial/>

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-31654>

LÄRARHANDLEDNING

Tillämpad kulturteori

Jenny Gunnarsson Payne Magnus Öhlander (red.)

Undervisning i kulturteori kan förstås se väldigt olika ut, bland annat beroende av målgrupp och lärandemål. Tanken med *Tillämpad kulturteori* är att den ska vara flexibel och möjlig att använda i olika slags kurser och för skilda syften. Den här lärarhandledningen bygger på våra egna erfarenheter av att undervisa om kultur och kulturteori. Nedan inleder vi med några allmänna tips och råd vi hoppas är användbara för teoriundervisning varefter vi presenterar förslag på kursvarianter som vi hoppas kan fungera som inspiration när du själv ska utveckla en delkurs som fungerar inom ramen för en kurs eller hel utbildning.

Redskap för att sortera och tänka kritiskt

Studenterna har större chans att tillgodogöra sig bokens och kursens innehåll om de redan inledningsvis får redskap som hjälper dem att sortera kunskapsinnehållet. Redskapen ger studenterna möjligheter att tänka om teorier, bena upp dem, analysera, kritisera och använda dem. Vi har funnit att det är viktigt att uppmana studenterna att vara ”respektfullt respektlösa” mot teorier i allmänhet och mot för tillfället banbrytande teoretiker i synnerhet. Teorier kräver å ena sidan en viss respekt för att studenter ska inse att det krävs en del arbete för att förstå dem. Å andra sidan kan en mer ”respektlös” hållning vara viktig då teorier ibland är enklare än studenter tror. Brist på överdriven respekt är också avgörande eftersom teorier mår bra av kritik och forskningen drivs framåt av renodlade teoretiska diskussioner såväl som av empiriskt grundande modifieringar av teori. Nu är studenter sällan okritiska. Somliga teorier kan de uppleva som ointressanta eller föråldrade medan de faller pladask för andra. Särskilt teorier som är nytänkande och ögonöppnande kan vara fängslande på ett sätt som tvärtom kan hämma den typ av kritiska läsningar som vi som lärare vill uppmuntra. Med bra redskap blir dock studenterna bättre på att diskutera teorier och ge relevant kritik.

Om studenterna tidigt under kursen eller utbildningen erbjuds en översikt över kulturteoretiskt tänkande och återkommande teman kan de skapa egna kognitiva kartor över det kulturteoretiska fältet och över tid inta ett självständigt förhållningssätt till teoretisk kunskap och tillämpning. Enligt vår erfarenhet gynnas den här kunskapsprocessen av att studenterna får möjlighet att reflektera kring grundläggande frågor som rör vad en teori är, vad ett teoretiskt begrepp är, vad som menas med en tes och vad en teoretisk modell är. Detta kan givetvis göras på en mängd olika sätt, men

bifogat i den här lärarhandledningen finns texten ”Liten hjälpreda om teori och dess tillämpning” som en extra pedagogisk resurs som med fördel kan skrivas ut och diskuteras tillsammans med studenterna. Det finns flera andra grundläggande byggstenar för teori som kan tas upp och diskuteras. Vilka dessa är beror förstås på typ av kurs och utbildningsnivå, men några exempel är termer som epistemologi och ontologi, aktör och struktur, universalism och partikularism (det allmänna och det enskilda), samt objektivitet och subjektivitet.

För att underlätta för studenterna att förstå teorier och dess tillämpning kan det därtill vara bra att betona hur teori inom kulturforskning används som analytiska redskap och visa exempel på hur detta går till. Vidare kan det vara viktigt att få studenterna att förstå hur val av analysredskap hänger samman med vad forskaren är ute efter för slags kunskap. Vad är kunskapsmål, syfte och operationaliserade frågor, och hur formuleras sådana vanligen inom kulturforskning och den aktuella disciplinen? Hur hänger kunskapsmål samman med val av analysredskap?

Relationen mellan ”äldre” och ”nyare” teorier

En viktig princip för vår egen undervisning i kulturteori och för planeringen av den här boken har varit att problematisera vad som ses som ”gamla” respektive ”nya” teorier. En orsak till detta är att vi har ansett det viktigt att förmedla till studenterna hur också nyare teorier bygger vidare på tidigare tankegodar och hur varje teoretisk ”vändning” formuleras i relation till historiska såväl som samtida teoretiska debatter. Det kan vara värdefullt att påpeka detta redan inledningsvis på en kurs och att, om kursupplägget tillåter, visa exempel på hur vissa tankar kommer igen i olika äldre och nyare teorier samt guida dem genom likheter och skillnader mellan de teoretiska inriktningarna.

Tröskelbegrepp och teoriundervisning

Det ter sig kanske självklart att vissa teoretiska begrepp är svårare att lära sig än andra, eller särskilt besvärliga på andra sätt: Vad betyder egentligen *diskurs*? Kan *kultur* egentligen betyda vad som helst – blir inte begreppet urvattnat då? Vad menar Foucault med att *makt* är produktiv? De här

begreppen och andra kännetecknas av att de inte enbart är ”svårare” än andra, utan att de även är vad som i den universitetspedagogiska litteraturen ofta kallas för *tröskelbegrepp*. Vi lärare på den här kursen har upptäckt att det inte bara är användbart att känna till detta när vi undervisar, utan att det också kan vara användbart för studenter att lära sig vad som kännetecknar ett tröskelbegrepp.

De pedagogikforskare som myntade begreppet – Jan Meyer och Ray Land – menar att ett tröskelbegrepp är något *mer* än ”bara” ett nyckelbegrepp. Till skillnad från andra begrepp så kännetecknas nämligen ett tröskelbegrepp av att studenten inte bara måste lära sig det för att förstå det undervisade ämnet, utan också för att just den här förändrade förståelsen är nödvändig för att hen ska kunna komma vidare i sin lärandeprocess (Meyer & Land 2003:4). Det går till exempel inte att tillskansa sig ett etnologiskt perspektiv om en inte har förstått det etnologiska kulturbegreppet, det vill säga att kultur inte helt enkelt handlar om ”finkultur” eller olika avgränsade nationella ”kulturer”, utan att begreppet är mycket mer omfattande och komplicerat än så. Andra exempel på tröskelbegrepp inom humaniora och samhällsvetenskap är ”genus”, ”queer”, ”ras”, ”klass” och ”materialitet”.

Förutom att de här begreppen är vanligt förekommande i olika akademiska och politiska debatter så är de också *transformativa* till sin karaktär. Det här innebär att de har potential att *förändra vår syn på vår omvärld*. De är också vad Meyer och Land kallar för *integrativa*, vilket innebär att de hjälper oss att se nya samband som vi inte tidigare har kunnat se. En annan sak som kännetecknar tröskelbegrepp är att de är väldigt svåra att helt ”avlära sig”; visserligen går det att omdefiniera dem eller förkasta dem till förmån för nya förståelser av verkligheten, men en glömmet helt enkelt inte bort dem. Slutligen så är det värt att påpeka att tröskelbegrepp ofta är viktiga för ett ämnes eller forskningsområdes identitet, som till exempel kulturbegreppet för etnologin, eller genusbegreppet för genusvetenskapen – men att de samtidigt ofta förekommer i flera granndiscipliner. Ibland definieras de på olika sätt inom eller mellan discipliner, vilket kan ge upphov till förvirring och göra dem ännu svårare att lära sig.

Som student kan det vara bra att känna till förekomsten av tröskelbegrepp och vad som kännetecknar dem. Detta dels för att det förklarar varför vissa begrepp är ”besvärligare” att lära sig än andra, dels därför att – som den pedagogiska forskningen har visat – det är en *process* att lära sig

ett tröskelbegrepp, och den här processen måste ibland få ta tid! För att lära sig ett tröskelbegrepp på djupet räcker det inte med att lära sig definitionen (även om det ju är ett viktigt steg på vägen) – tvärtom så kan det vara absolut avgörande att fortsätta att ”stöta och blöta” tröskelbegrepp, att tillåta sig själv att inte bli ”färdig” med dem i förtid (eller kanske ens någonsin). Genom att som lärare påminna sig om tröskelbegreppens karaktär av ”besvärlig kunskap” – och genom att förmedla detta till studenter som finner dem svåra att lära sig går det att underlätta lärandeprocessen för studenterna och formulera klassrumsstrategier som tillåter en problematiserande och öppen hållning till kunskapsstoffet (se t.ex. Gunnarsson Payne 2015).

Att använda boken i flera olika kurser

Enskilda kapitel kan läsas fristående. Med andra ord är det möjligt att göra ett urval baserat på målet med en delkurs eller dela upp boken på flera olika delkurser. Exempelvis kan den återkomma på en delkurs om folkloristik (bl.a. kapitel 11 och 12), en om diskursanalys (kapitel 9 och 13) och en om kulturhistoria och kulturminnen (kapitel 1 och 2). Det är också möjligt att använda boken som underlag för en kurs som specifikt inriktas på kulturteori och kulturanalys. De exempel på kursupplägg som vi ger här nedan är baserade på att boken används på detta sätt.

Boken läses med fördel parallellt med utdrag från teoretiska originaltexter och exempel på tillämpade studier. Oavsett kurs menar vi dock att studenterna tenderar att både lär sig mer och förstå teorier på ett djupare plan om det totala sidantalet i en kurs inte är alltför stort. Enligt vår erfarenhet är det oftare bättre att läsa kortare och väl valda utdrag ur svåra teoretiska texter och att studenterna i seminarieform, i workshops, i form av inlämningsuppgifter eller på andra sätt får möjlighet att arbeta ordentligt med texterna och fördjupa sig i ett begränsat antal centrala tankar och begrepp. Är det nödvändigt, exempelvis i relation till kunskapsmål, att ha många titlar på litteraturlistan finns det vinster med mycket tydliga läsinstruktioner.

Kulturteorikurs – allmän orientering

På introducerande kurser i etnologi och andra kulturvetenskapliga utbildningar rekommenderar vi att studenterna läser ett urval av kapitel, snarare än boken i sin helhet. Som nämnts ovan kan kapitlen kombineras på olika sätt beroende på kursens tema och upplägg.

Grundutbildningens första termin i etnologiämnet rymmer till exempel ofta målen att studenterna ska förstå grundläggande begrepp som exempelvis etnicitet, genus, sexualitet, klass och kultur. Lärobokens kapitel om postkolonial teori kombinerat med det om etnicitet, ras och vithet (d.v.s. kapitel 14 och 15) respektive kapitlen om genus, queerteori och marxism (d.v.s. kapitel 6, 10 och 15) ger en grundläggande inblick i dessa begrepp och kan därför läggas in som kurslitteratur även för nybörjarstudenter. Dessa kapitel sätter, om än i olika mån, dessutom in begreppen i en kulturvetenskaplig och ämneshistorisk ram, vilket lämpar sig väl på lägre nivåer.

Inom de utbildningar som innehåller folkloristik, kulturhistoria och/eller kulturarvsfrågor kan en kombination av kapitlen 2, 3, 11 och 12 användas. Flera av kapitlen berör också en likartad tematik som kan lämpa sig för kurser med olika inriktning: frågor som rör kroppar och kroppslighet berörs till exempel utifrån olika perspektiv i kapitlen om genus, queerteori, fenomenologi och posthumanistiska perspektiv. Kritiska förhållningssätt till ras, vithet och etnicitet behandlas inte endast kapitel 15 utan också i kapitlet om postkolonialism (kapitel 14).

Ofta innehåller introduktions- och fortsättningskurser mindre tillämpningsövningar, till exempel i form av att studenterna får göra egna analyser av observationer eller intervjuer de själva utfört eller av massmedie- eller arkivmaterial. Sådana övningar fungerar förberedande inför kommande uppsatsprojekt och ger en fördjupad förståelse både för grundläggande begrepp och för tillämpning av kulturteori mer generellt. Här kan *Tillämpad kulturteori* fungera inspirerande. Studenterna kan med stöd av läraren plocka ut en tes eller en analytisk tankegång som de kan tillämpa i sina övningsuppgifter. Andra välbeprövande pedagogiska grepp är att tillsammans i grupp diskutera ett mindre antal begrepp eller teoretiska tankegångar i relation till en film eller ett sköniltterärt verk.

Teorikurs med inriktning mot tillämpad kulturanalys och kommande uppsats

Detta upplägg är lämpligt på C-nivå/kandidatkurs. Målet med denna variant är att studenterna ska (i) lära sig grundläggande kulturteori på ett sätt där de både förstår de enskilda teorikomplexen och sambanden mellan dem; (ii) förstå hur kulturbegreppet kan ges olika definitioner beroende på vilket teoretiskt perspektiv som utgör en studies grundackord; (iii) få inblick i hur teorier och perspektiv används analytiskt i empiriska studier och hur en och samma teori kan modifieras och ges olika tillämpningar beroende på empiri.

Dela in delkursen i temaveckor, antal beror på kursens längd. Välj ett teoretiskt tema för varje vecka (alternativt kan förstås ett tema löpa över längre period än en vecka). Låt studenterna först läsa ett valt kapitel i *Tillämpad kulturteori* följt av smakprov på teoretikers originaltexter. För att ytterligare fördjupa förståelsen av ett perspektiv läses en empirisk tillämpning i avsikt att bena ut hur teser och begrepp används analytiskt. Här har det ofta visat sig värdefullt att ge studenterna i uppgift att i den empiriska tillämpningen till exempel läsa inledningskapitel och ett tillämpat kapitel och fundera på koppling mellan syfte, frågeställningar, teori och metod. Doktorsavhandlingar illustrerar ofta på ett tydligt sätt dessa aspekter av relationen mellan teori, empiri och metod.

Temaveckor kan inriktas på en eller flera sammanhängande teoretiska –ismer (t.ex. interaktionism eller strukturalism och poststrukturalism) eller ett perspektiv (t.ex. postkolonialism med särskilt tonvikt på mångfald och etnicitet). Ytterligare en variant är ett helt forskningsfält, som genusstudier. Hur snäva eller breda teman som väljs beror av huruvida delkursen ska ge en bred överblick – som senare kan följas av en delkurs med valbara fördjupningar – eller koncentreras på specifika teoretiska perspektiv.

En temavecka kan exempelvis fokusera fenomenologi. Veckan inleds med en föreläsning. Till denna läses kapitlet om just fenomenologi i *Tillämpad kulturteori*. Till föreläsningen läses också smakprov ur originaltexter. Förslag på smakprov för temat fenomenologi är följande.

Berger, Peter L. & Thomas Luckmann 1967. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday Anchor Books. Kapitel 1, avsnitten ”The reality of everyday life” och ”Social

interaction in everyday life”, s. 17–34. (Boken finns i flera utgåvor varför rubriker men sidangivelsen inte alltid stämmer.)

Ahmed, Sara 2006. *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham & London: Duke University Press, s. 5–18.

Berger och Luckmanns bok är ju en vidareutveckling av Alfred Schütz teser och förstås kan istället Schütz läsas i original. Beroende av intresse och delkursens särskilda inriktning kan också utdrag ur texter av exempelvis Maurice Merleau-Ponty eller Michael Jackson vara aktuella.

Som tillämpning väljs företrädesvis en så aktuell och för kursen relevant studie som möjligt. En variant är Michelle Göranssons avhandling *Materialiserade sexualiteter: om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Andra är Martin Gunnarsons avhandling *Please be patient: a cultural phenomenological study of haemodialysis and kidney transplantation care* eller Karin Högström *Orientalisk dans i Stockholm: femininiteter, möjligheter och begränsningar*. Låt studenterna läsa inledningskapitel och valbart empiriskt kapitel.

Tillämpningen redovisas och diskuteras på ett seminarium. Följande frågor kan vara till hjälp.

1. Identifiera och beskriv *teorin* och dess tillämpning genom att
 - klargöra forskarens grundläggande perspektiv
 - identifiera och beskriva de centrala teoretiska begreppen, teserna och eventuellt den analytiska modell dessa bildar
 - beskriva och ge flera exempel på hur teorin används i analysen av empirin.
2. Relatera det teoretiska perspektivet och beskriven analysmetod till textens utskrivna *syfte*. Vilka frågor avser forskningen att besvara? Annorlunda formulerat, vad avser forskaren nå kunskap om?
3. Är den valda *empirin* väl lämpad för de beskrivna analytiska redskapen? Motivera svaret.
4. Klargör hur termen/fenomenet kultur kan förstås utifrån den aktuella teorin.

Uppmana studenterna att lägga mest tid och energi på uppgift 1.

Vi har mycket goda erfarenheter av att låta studenterna själva leda tillämpningsseminariet. Läraren intar en mer passiv roll, som en av seminarie-

deltagarna. Studenterna får i uppgift att gruppvis inleda och fungera som ordförande för respektive temaveckas tillämpningsseminarium. De kan göra exempelvis en Power Point-presentation. Vi har funnit att seminariet blir både mer kreativt och givande om studenterna gemensam gör en tankekarta på tavlan/whiteboarden. I centrum för tankekartan listas då den aktuella studiens huvudsakliga kunskapsmål. Kring detta byggs tankekartan upp utifrån frågorna ovan, det vill säga huvudteser, begrepp, empiri, operationaliserade frågor och exempel på empiriska analyser. Studenter har ganska ofta svårt att skilja på en studies bärande huvudbegrepp och begrepp som är underordnade huvudbegreppen. Därför kan det vara givande att be dem urskilja det teoretiska grundackordet och vilka teser och begrepp som ingår i det. Det teoretiska grundackordet utgör en studies huvudsakliga analytiska ansats som löper genom hela studien. Med detta grundackord som bas har studier ofta också mindre teoretiska påbyggnader eller utvecklingar, allt beroende av studiens mål och upplägg.

Det är förstas viktigt att studenterna ges gott om tid för inläsning och för förberedelser inför tillämpningsseminariet. Om kursen har utrymme för ytterligare seminarier finns det flera varianter till ytterligare fördjupning. En möjlighet är att ha ett originaltextseminarium för att mer ingående diskutera det historiska och teoretiska sammanhang de ingår i samt teoretikers skrivsätt och studenternas läsararter. Ett annat fördjupande seminarium kan inriktas på att öka insikten i hur teorier och perspektiv utvecklas i kontrast till varandra samtidigt som de kan sammansmältas eller utgöra föremål för både kritik och inspiration. Om veckotemat är fenomenologi kan studenterna uppmanas att ögna igenom ett eller flera av kapitlen om marxism eller strukturalism och poststrukturalism respektive queerteori. Detta för att synliggöra dels hur fenomenologi utvecklades som ett alternativ till mer strukturinriktade teorier samt hur forskare också förenat fenomenologi med andra teorier.

Orientering i kulturteori – mångvetenskaplig bas

En kurs inriktad på att med en mångvetenskaplig bas orientera studenterna i kulturteori och dess tillämpningar syftar till att visa hur olika vetenskapliga discipliner i grunden använder samma teorier, men modifierar dem i relation till respektive disciplins primära källtyper, kunskapsmål, meto-

der och ämnestraditioner. Ett sådant kursupplägg kan användas på alla utbildningsnivåer och anpassas med varierad svårighetsgrad, omfång, typ av seminariefrågor, inlämningsuppgifter etcetera.

Även om *Tillämpad kulturteori* mestadels har tillämpningsexempel hämtade från etnologi fungerar beskrivningarna av teorier och perspektiv även för kulturteorikurser med mångvetenskaplig bas, exempelvis inom mer allmänna kulturvetenskapliga utbildningar som kulturvetarprogram samt musei- och kulturarvsprogram. Boken ger också en god förståelse för kulturstudier, olika innebörder i kulturbegreppet samt teorier och begrepp som rör mångfald som är av relevans för IMER-inriktade utbildningar och mer breda mångfaldsstudier. Ett urval kapitel ur *Tillämpad kulturteori* kan kompletteras med texter om exempelvis mångfaldsbegreppet, populärkulturforskning, museologi eller konst- och litteraturvetenskap beroende av hur bred kursen är och vilket fokus den har.

Eftersom den mångvetenskapliga basen kan variera är det svårt att här ge ett mer detaljerat exempel på kursupplägg. Vi rekommenderar dock att dela in delkursen i temaveckor eftersom det ger ett tydligare avgränsat fokus för studenterna. Deras kunskap och insikter gynnas av att de får arbeta mer ingående med ett och samma tema under en koncentrerad period. Under en till två veckor kan föreläsningar, litteraturseminarier och workshops varvas kring ett och samma tema. På så sätt får studenterna arbeta ingående med ett teoretiskt perspektiv och ges möjlighet och förstå hur detta kan användas på olika sätt inom skilda discipliner och beroende av enskilda studiers kunskapsmål.

I ett tidigare avsnitt beskriver vi vilka kapitel som är givande att kombinera. Dessa kombinationsmöjligheter är lämpliga att använda även för att dela in en delkurs i teman. Möjliga teman kan vara teoribaserade. En kurs upplagd med tre teman kan till exempel omfatta fenomenologi, genusteori och queerteori alternativt marxism, strukturalism och poststrukturalism samt diskursteori. Ett annat sätt är att dela upp en delkurs efter perspektiv eller analytiska ingångar. Exempelvis kan temana historiska perspektiv, minne- och kulturarv respektive muntligt berättande ingå som teman i en delkurs. En tredje möjlighet är att ha fokus på olika sätt att förstå och definiera kulturbegreppet. Med en kombination av litteratur om kulturbegreppet som sådant och ett urval kapitel i *Tillämpad kulturteori* kan studenterna ges i uppdrag att utforska hur kultur förstås och hur kulturanalys görs med

utgångspunkt i skilda teorier och perspektiv. Detta kan göras på olika sätt. Ett exempel är att ställa perspektiv som fokuserar subjektet som aktör (interaktionism, fenomenologi) mot de som fäster större vikt vid struktur och subjektens begränsade handlingsutrymme (strukkturalism, vissa former av marxism) samt de perspektiv som strävar mot ett synsätt som kombinerar tesen om subjekten som aktörer och mer eller mindre styrande strukturer (struktureringsteori, diskursanalys). Ytterligare en variant är att låta en kurs sätta makt och/eller mångfald i centrum och ge studenterna frågor till hjälp att analysera hur olika teoretiska riktning ”tänker” kring detta.

Examination och lärandeprocess

I förslagen här ovan rekommenderar vi återkommande att dela in en delkurs i teman. När en kurs omfattar flera olika teman, där vart och ett utgör ett omfattande tankekomplex, har vi goda erfarenheter av att låta studenterna tentera av ett tema i taget. Detta kan göras på flera sätt. Redovisningar under seminarier kan göras examinerande. (Dock kan detta vara problematiskt eftersom sådana ofta görs i grupp och examination i regel är individuell.) Bäst erfarenhet – i synnerhet när ett större antal teorier behandlas inom ramarna för en specifik kurs – har vi av ”duggor”, det vill säga att studenterna lämnar in en kort essä eller svar på en till tre mindre omfattande essäfrågor per tema. I kursutvärderingar har studenter återkommande påtalat att det varit skönt att tentera av ett tema i taget och att det ökat deras förmåga att fokusera och fördjupa. Det är ofta också givande att lämna sista delkursveckan för en valbar individuell examinerande arbetsuppgift. En allmän orientering i kulturteori kan lätt bli översiktlig, vilket är bra för studenternas möjlighet att orientera sig i flera olika teorier och perspektiv. Likväl kan det vara meningsfullt för studenterna att de ges möjlighet att i essäform under några kursavslutande dagar fördjupa valfri teori eller perspektiv. Ska studenterna skriva uppsats samma termin kan essän inriktas på teoritillämpning i kommande uppsats.

Refererad litteratur

- Ahmed, Sara 2006. *Queer Phenomenology. Orientations, Objects, Others*. Durham & London: Duke University Press.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann 1967. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday Anchor Books.
- Gunnarson, Martin 2016. *Please be patient. A cultural phenomenological study of haemodialysis and kidney transplantation care*. Lund: Lund University Open Access, Lund Studies In Arts And Cultural Sciences, Södertörn Doctoral Dissertations.
- Gunnarsson Payne, Jenny 2015. "Det flytande kaféet". Mobila seminarier, besvärlig kunskap och metakognition. I Jons, Lotta (red.). *Seminarier i högre utbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Göransson, Michelle 2012. *Materialiserade sexualiteter. Om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Göteborg: Makadam.
- Högström, Karin 2010. *Orientalisk dans i Stockholm. Femininiteter, möjligheter och begränsningar*. Stockholm: Stockholms universitet, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm studies in Ethnology.
- Meyer, Jan H. F. & Land, Ray 2003. Threshold concepts and troublesome knowledge. Linkages to ways of thinking and practising. I Rust, Chris (ed.). *Improving Student Learning. Theory and Practice Ten Years On*. Oxford: Oxford Centre for Staff and Learning Development (OCSLD).

Liten hjälpreda om teori och dess tillämpning

I ett första steg bestämmer forskarens kunskapsmål valet av teoretiskt perspektiv. Kunskapsmålet uttrycks vanligen som ett syfte, följt av ett antal frågor som ska diskuteras och/eller besvaras. Det teoretiska perspektivet bidrar i sin tur till att formulera forskningsfrågor och hypoteser. I praktiken är det vanligen också så att teorin har betydelse för hur insamlingen av empirin går till. Utmärkande för forskningsprocessen är således ett pågående växelspel mellan kunskapsmål, teori, empiri och metod. I denna lilla hjälpreda behandlas först syfte och kunskapsmål, hur man kan identifiera detta i en text och strukturera upp det i olika nivåer. Därefter följer några vägledande ord om vad teori är och hur den används i analysen av en empiri.

Den redovisade forskningens syfte och kunskapsmål

Vad är textens utskrivna *syfte*? Vilka *frågor* avser forskningen att besvara? Tänk på att ett syfte idealt sett har flera nivåer och flera steg där forskningsuppgiften ringas in.

- (i) Forskningen rör ett övergripande problemområde (t.ex. identitet hos ungdomar).
- (ii) Detta problemområde ges en empirisk avgränsning (t.ex. ungdomar uppvuxna i Sverige och vars föräldrar är flyktingar och kanske x antal ungdomar som är barn till flyktingar från ett specifikt land).
- (iii) Och tillika ges området en analytisk avgränsning (t.ex. inverkan av föräldrarnas förmedlade erfarenheter, skolan och vännerna på ungdomarnas identitetsprocesser).

- (iv) Forskningsuppgiften ges en preciserande syftesformulering (t.ex. att ”syftet är att analysera identitetsprocesser hos ungdomar utifrån samspelet mellan dessa ungdomars erfarenheter av skolan, föräldrarna och vännerna”).
- (v) Ett syfte behöver ofta en klagörande och motiverande förklaring (där det t.ex. klagörs varför just skolan, föräldrarna och vännerna är relevanta analysenheter och på vilket sätt de kan tänkas inverka på identitet)
- (vi) Ett viktigt komplement till syftet är en eller några mer övergripande frågor. Svaren på dessa frågor ska ge kunskap som svarar mot formulerat syfte (t.ex. ”får barnen och, så fall, i vilka avseenden får de del av föräldrarnas erfarenheter och vilken roll spelar dessa erfarenheter för i de ungas identitetsprocesser?”).
- (vii) Idealt ska det också finnas en operationalisering av syfte och de mer övergripande och centrala frågorna. En sådan operationalisering kan antingen bestå i att ett antal centrala empiriska teman anges eller att mycket konkreta, empiriskt besvarbara frågor ställs. (Exempel på sådana frågor är ”Vad berättar de intervjuade ungdomarna om sina föräldrar? Beskriver ungdomarna på något sätt att föräldrarnas erfarenheter är eller har varit viktiga för dem själva? I så fall, hur? Hur beskriver de sin skola och skolans förväntningar på dem?”) Dessa mer konkreta teman eller frågor behöver inte vara formulerade i det inledande kapitlet, utan kan redovisas längre fram i texten.

Teori och analys

Avsikten med att analysera en empiri är att nå svar på de frågor som ställs och, ytterst, att nå ny kunskap i enlighet med det formulerade syftet. En analys utförs, enkelt uttryckt, genom att empiriska företeelser relateras till antaganden eller teser om människan och samhället. Därigenom kan ny kunskap nås. Kunskapen kan bestå av till exempel en verksam mekanism och/eller en ny innebörd i redan välbekanta fenomen.

Följande utgör ett exempel på ovanstående.

- *Empirisk företeelse*: anorexia.
- *Teoretiska teser*:

- (i) vi lever i en senmodern tid där den grundläggande tryggheten alltmer ifrågasätts
- (ii) utbudet av identitetsmöjligheter är mycket stort
- (iii) utifrån dessa omständigheter (i och ii) tvingas individen att reflektera över sig själv, vem hen är, och skapa en trygg punkt i tillvaron.

Dessa teser är en förenklad kortvariant av ett resonemang hos Anthony Giddens. Med fokus på anorexia kan vi utifrån teserna formulera en hypotes, alltså ett antagande. Med Giddens ord, ”anorexia representerar en strävan efter trygghet i en värld bestående av många men tvetydiga valmöjligheter. Den hårt kontrollerade kroppen är ett emblem för en riskfri tillvaro i en öppen social omgivning”.¹ Om denna hypotes förefaller rimlig i förhållande till empirin har vi en ganska troligslutsats. Därmed har vi med hjälp av Giddens teori bidragit med ökad insikt i vilka mekanismer som kan bidra till anorexia, alltså ny kunskap.

För att erhålla en prövande relation mellan empiriska företeelser och teoretiska teser krävs flera saker av forskaren.

- För det första måste hen ha en god teoretisk beläsenhet. En forskare måste helt enkelt ha flera möjliga teser, tolkningar eller förklaringar att pröva och att använda för att ”resonera” om empirin.
- För det andra måste forskaren behärska teorin så bra att hen kritiskt och kreativt kan tänka *om* den och analytiskt kan tänka *med* teorin. En kritisk distans till teori är alltid nödvändigt. Samtidigt måste forskaren också kunna använda teorin genom att tänka *med* den, alltså läsa och resonera kring det empiriska materialet i enlighet med en viss teori. Teori har aldrig överhöghet över empiri. Om empirin motsäger teoretiska teser ska empirin vägleda en omformulering av dessa teser. Detta kräver teoretisk kreativitet av forskaren.
- För det tredje måste en teori brytas ner till mycket konkreta frågor som kan ställas till empirin. Dessa frågor måste också rymma sin

¹ Giddens är citerad efter Danermark, Berth, Mats Ekström, Liselotte Jakobsen och Jan Ch, Karlsson 1997. Att förklara samhället. Lund: Studentlitteratur, sidan 147. Även beskrivningen av analys är inspirerad av denna boks avsnitt som handlar om en form av slutledning som de kallar abduktion.

egen negation i den meningen att motsatsen och andra alternativ ska övervägas.

Återgår vi till exemplet anorexi måste Giddens slutsats föregås av ett stort antal konkreta frågor. Om vi tänker oss att empirin består av intervjuer med personer som drabbats av anorexi kan vi tänka att några av dessa frågor exempelvis kan formuleras på följande sätt. På vilket sätt finns en tydlig otrygghet i tillvaron och är detta möjligt att identifiera i materialet? Går det finna en pågående identitetsprocess hos de intervjuade och hur kommer i så fall den till uttryck i de intervjuades berättelser? Visar denna identitetsprocess upp någon form av sökande hållning som ger upphov till ett slags konflikter? Kan vi på något sätt relatera identitetsprocessen till tesen om utbudet av många möjliga livsstilar och identiteter?

För att göra en analys används således teori. Teori får då en trippel funktion. Den utgör

- (i) ett slags hypotes samtidigt som den blir
- (ii) ett perspektiv, ett särskilt sätt att "betrakta" och tänka om empirin och
- (iii) ett redskap som används för att genomföra analysen.

Vad är då teori? En teori kan sägas ha fyra huvudbeståndsdelar.

- (i) *Teser.* Teser är generella eller specifika påståenden om verkligheten, om samhället och människan. En tes hos Giddens är till exempel den om det ökade utbudet av livsstilsmöjligheter vilket ger nästintill påtvingad självreflexivitet.
- (ii) *Begrepp.* Varje viktig tes i en teori sammanfattas i ett begrepp. Ovan nämnda tes kan t.ex. sammanfattas som "det reflexiva jaget".
- (iii) *Modell.* Samtliga begrepp i en teori ska idealt sett kunna länkas samman med varandra och på så sätt bilda en sammanhängande modell. Exempelvis kan "det reflexiva jaget" kopplas till "identitet" och "ontologisk trygghet".
- (iv) *Tolknings- och/eller förklaringsmöjligheter.* Genom att föra samman ovanstående tre begrepp ges en enkel modell bestående av tre teser. Modellen kan då sägas beskriva hur människan söker efter identitet

i en process där en omfattande reflektion över sig själv sker i en strävan efter ontologisk eller grundläggande trygghet i en värld av motstridiga budskap. En sådan modell kan, i bästa fall, fungera som en förklaring till eller en tolkning av ett empiriskt fenomen (som t.ex. anorexia).

Somliga begrepp är mer eller mindre specifika för en viss teori. Exempelvis återfinns ”det reflexiva jaget” och ”ontologisk trygghet” som centrala hos Giddens. Dessa begrepp återkommer i vissa varianter hos några andra teorier, men i begränsad omfattning. Andra begrepp återfinns hos en mängd olika teorier, där de är mer eller mindre centrala. Ett exempel på ett sådant är ”identitet”. Andra exempel är ”etnicitet”, ”genus”, ”klass” och ”kultur”. Egentligen kan en forskare formulera teser om ”identitet”, ”etnicitet”, ”genus”, ”klass” och ”kultur” utifrån nästan vilken teoretisk riktning som helst.

All teorianvändning förutsätter att forskaren har ett mer *grundläggande perspektiv*, vad som ofta kallas för *ontologiska utgångspunkter* och som nästan kan ses som en världsbild. Lägg märke till att de förenklade exemplen ovan, utifrån Anthony Giddens teori om det senmoderna samhället, i grunden bygger på två antaganden. Det ena är ett konstruktivistiskt förhållningssätt, alltså att människan och samhället skapas och omskapas i människans handlingar. Det andra är ett processuellt perspektiv, att till exempel identitet uppfattas som ett pågående skeende och inte som något fixt och färdigt. All forskning baseras på grundantaganden av denna typ, även om det inte behöver handla om just nämnda antaganden.